

УДК 336.226.11

DOI: 10.32751/2617-5967-2022-04-14

Якимчук Н. Я.

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фінансового права Навчально-наукового
інституту права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
ORCID ID: 0000-0002-4848-2323

Хапко Ю. Б.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
цивільного, адміністративного та фінансового права
Класичного приватного університету,
ORCID ID: 0009-0009-7266-6438

Музика-Стефанчук О. А.

завідувач кафедри фінансового права Навчально-наукового
інституту права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка; провідний науковий співробітник
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор
ORCID ID: 0000-0001-7986-7149

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПЛАТИ ДИВІДЕНДІВ (ДОХОДІВ),
НАРАХОВАНИХ НА АКЦІЇ (ЧАСТКИ) ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ,
У СТАТУТНИХ КАПІТАЛАХ ЯКИХ Є ДЕРЖАВНА ВЛАСНІСТЬ
ДО ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ**

В статті висвітлено результат дослідження правових підстав та особливостей правового регулювання сплати дивідендів (доходів), нарахованих на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність до Державного бюджету України, що залежать від видів таких підприємств. Досліджено стан правового закріплення права держави, як суб'єкта якому належать корпоративні права, на одержання дивідендів (доходу). З'ясовано, що встановлений законодавством України правовий режим сплати «дивідендів (доходів), нарахованих на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність до Державного бюджету України» має змішаний правовий режим, який поєднує імперативні (публічно-правові) та диспозитивні (приватно-правові) положення. Обґрунтовано, що більшість відносин підпадають під фінансово-правове регулювання та публічний фінансовий контроль. Висвітлено, що в законодавстві містяться особливості розрахунку та сплати дивідендів (доходів), нарахованих на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність до Державного бюджету України, які залежать від їх виду (зокрема, належності до державних акціонерних товариств, акціонерних товариств, частка акцій яких належить державі, державних банків, галузі економіки, до якої вони належать, їх підпорядкованості). Обґрунтовано потребу здійснення кодифікації положень законодавства, що встановлюють підстави та порядок розрахунку та сплати дивідендів (доходів), нарахованих на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність до Державного бюджету України, і їх закріплення в єдиному нормативно-правовому акті - Законі України "Про управління об'єктами державної власності", а в інших законах

закріпити посилання на нього. Також обґрунтовано необхідність усунення ряду правових колізій, шляхом внесення змін до окремих законів.

Ключові слова: дивіденди, частина доходу, доходи Державного бюджету України, державні корпоративні підприємства, державні акціонерні товариства, господарські товариства, у статутних капіталах яких є державна власність, державні банки

The article highlights the results of research into the legal bases and features of the legal regulation of the payment of dividends (income) accrued on shares (parts) of economic companies, in the authorized capital of which there is state property to the State Budget of Ukraine, which depend on the types of such enterprises. The state of legal consolidation of the right of the state, as a subject to which corporate rights belong, to receive dividends (income) has been studied. It has been found that the legal regime of payment of "dividends (income) accrued on stock (shares) of economic companies, in the authorized capital of which is state property to the State Budget of Ukraine" established by the legislation of Ukraine, has a mixed legal regime, which combines imperative (public law) and dispositive (private law) provisions. It is justified that most relationships are subject to financial and legal regulation and public financial control. It is highlighted that the legislation contains specifics for the calculation and payment of dividends (income) accrued on stock (shares) of economic companies, the authorized capital of which is state property of the State Budget of Ukraine, which depend on their type (in particular, belonging to state joint-stock companies, joint-stock companies, the share of which belongs to the state, state-owned banks, the sector of the economy to which they belong, their subordination. The need to codify the provisions of the legislation establishing the basis and procedure for calculating and paying dividends (income) accrued on stock (shares) of economic companies whose charter capital includes state property to the State Budget of Ukraine, and their consolidation in a single normative legal act - the Law of Ukraine "On the Management of State-Owned Objects", and to establish references to it in other laws, is substantiated. The need to eliminate a number of legal conflicts by amending individual laws is also justified.

Keywords: dividends, part of the income, revenues of the State Budget of Ukraine, state corporate enterprises, state joint-stock companies, economic companies whose charter capital includes state property, state banks

В ч. 17 ч. 2 ст. 29 Бюджетного кодексу України закріплено як окремий вид доходів загального фонду Державного бюджету України «частину чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до державного бюджету відповідно до закону, та дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність» [1]. При цьому одразу зрозуміло, що йдеться про різні платежі, правова природа яких є відмінною. Зауважимо також, що якщо йдеться про дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є майно Автономної Республіки Крим (АРК), комунальна власність, то вони відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 71 БК України належать до числа надходжень бюджету розвитку місцевих бюджетів, який є складовою спеціального фонду відповідного місцевого бюджету.

Незважаючи на те, що відбувається подальша реформа державних підприємств, що передбачає «скорочення їх кількості шляхом приватизації, ліквідації, реорганізації для створення на їх базі конкурентоспроможних, сучасних виробництв; позбавлення центральних органів виконавчої влади невласивих їм функцій щодо управління об'єктами державної власності, які безпосередньо не виконують завдання та функції щодо реалізації державою основних завдань у відповідній сфері», як це передбачено в Плані пріоритетних дій Уряду на 2023 рік [2], відбувається свого роду «ротация» підприємств, корпоративні права стосовно яких належать державі, і яким відповідно до законодавства належить сплачувати дивіденди (частину доходу) до загального фонду Державного бюджету України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі дослідження корпоративних прав держави, правового статусу державних корпоративних підприємств та господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність, проводилися такими вченими як О. Вінник, І. Єршова, М. Ісаков, І.Любимов, К. Мамутов, Г. Пронська, П. Самофалов, Г. Терещенко, О. Черненко, К. Шапошников, В. Щербина та іншими. Результати дослідження окремих аспектів формування та реалізації дивідендної політики державними підприємствами було представлено в працях Б. Ситяги [3], В.Шепелюка [4], В. Якушева [5]. Питання правового регулювання таких платежі як дивіденди, частина чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств до Державного бюджету України були висвітлені також у працях А.Барікової [6], О. Іваницької та Т. Кошук, Ю. Касперович [7], Я. Петракової та Ю. Чоботок, Ю. Переяславської [8], Т. Коляда [9], Є. Попка [10]. Зокрема, О. Іваницька та Т. Кошук наголосили, що “відрахування до державного бюджету частини чистого прибутку й дивідендів, нарахованих на державну частку, є специфічними платежами суб’єктів господарювання державного сектору. Такі відрахування повинні бути об’єктом цілеспрямованого аналізу на предмет фіскальних ризиків, відокремленого від оцінки податкових і соціальних платежів підприємств» [11, с. 72]. Однак з урахуванням змін в законодавстві, в тому числі спрямованих на Євроінтеграцію, та з огляду на відсутність комплексних правових досліджень правової природи дивідендів (доходу) нарахованих на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність до Державного бюджету України, необхідність аналізу вказаних питань залишається актуальною.

Метою статті є висвітлення особливостей правового регулювання сплати дивідендів (доходів), нарахованих на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність до Державного бюджету України, що залежать від видів таких підприємств.

Виклад основного матеріалу. Визначальним моментом для дослідження є положення ч. 3 ст. 63 Господарського кодексу України про те, що залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні діють підприємства унітарні та корпоративні [12]. Відповідно за цим критерієм ми відмежовуємо державні унітарні підприємства від усіх інших корпоративних підприємств, власником яких є держава (державні корпоративні підприємства), або учасником яких вона є – підприємства (господарські товариства), в статутному капіталі яких є корпоративні права держави, тобто певний відсоток акцій (часток) в якому належать державі. Так, наприклад відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України “Про акціонерні товариства” акція товариства посвідчує корпоративні права акціонера щодо відповідного акціонерного товариства [13]. В Законі України “Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю” прямо не йдеться про корпоративні права (зокрема держави), а вживаються терміни “частка учасника у статутному (складеному) капіталі відповідного товариства” (ч. 2 ст. 5), “право на частку у статутному капіталі товариства” (ч. 1 ст. 8) та інші пов’язані поняття [14]. Однак в Цивільному кодексі України, зокрема в ст. 96-1, закріплено, що “права учасників юридичних осіб (корпоративні права) - це сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та статуту товариства.” [15]

Корпоративні підприємства відповідно до ч. 5 ст. 63 ГК України “утворюються, як правило, двома або більше засновниками”, однак засновник може бути і лише один. До числа корпоративних належать, кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб (ч. 5 ст. 63) [12]. Держава ж, в особі відповідних органів державної влади, також утворює господарські товариства, в тому числі акціонерні. Зокрема, державне унітарне комерційне підприємство може бути перетворене у державне акціонерне товариство, 100 відсотків акцій якого належать державі, у порядку,

встановленому Кабінетом Міністрів України. На сьогодні Порядок перетворення державного унітарного комерційного підприємства в акціонерне товариство затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2012 року № 802 [16]. В статутному капіталі господарських товариств частка держави може становити різний розмір.

Господарське товариство, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток, паїв) прямо чи опосередковано належить державі, зобов'язане на кожний наступний рік складати і виконувати річний фінансовий план відповідно до статті 75 Господарського кодексу України (ч. 3 ст. 89 ГК України) [12]. Однак, фінансові плани господарських товариств, що провадять діяльність в оборонно-промисловому комплексі, затверджуються відповідно до Закону України "Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності" (ч. 3 ст. 89 ГК України) [12].

Важливо відмітити, що однією із засад підприємництва, що закріплена в ч. 1 ст. 44 Господарського кодексу України (ГК України) є "вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом" [12]. Однак, зазначена свобода розпорядження прибутком має свої межі, оскільки вона обмежена положеннями законів та установчих документів. В ч. 2 та 4 ст. 57 ГК України закріплено, що в установчих документах суб'єктів господарювання, зокрема у статутах, мають бути зазначені положення щодо розподілу прибутків та збитків, проте лише в тому випадку, якщо інше не передбачено законом [12]. Таким спеціальним законом є Закон України "Про управління об'єктами державної власності" від 21 вересня 2006 року № 185-V (далі – Закон № 185) [17] і передусім він регулює питання розподілу чистого прибутку (доходу) державних підприємств та підприємств, корпоративні права на які належать державі, а також порядок відрахування частини прибутку (доходу) господарськими товариствами, у структурі статутного капіталу яких є корпоративні права держави, в формі дивідендів.

Також держава як корпоративний власник з одного боку користується такими ж правами, як і інші учасники (власники корпоративних прав), а з другого боку, оскільки вона реалізує корпоративні права, які їй належать (в особі відповідних органів державної влади), в публічних інтересах, за нею закріплено додаткові права та можливості. Так, в ч. 2 ст. 142 ГК України зазначено, що "держава може впливати на вибір суб'єктами господарювання напрямів та обсягів використання прибутку (доходу) через нормативи, податки, податкові пільги та господарські санкції відповідно до закону" [12].

Корпоративні права держави набуваються нею з моменту набуття права власності на частку у статутному капіталі юридичної особи і відповідно до ч. 3 ст. 96-1 Цивільного кодексу України включають в себе права у порядку, встановленому установчим документом та законом "брати участь у розподілі прибутку юридичної особи і одержувати його частину (дивіденди), якщо така юридична особа має на меті одержання прибутку" [15]. Також, якщо держава в особі уповноважених органів є учасником іншого господарського товариства, то вона має право у порядку, встановленому установчим документом товариства та законом брати участь у розподілі прибутку товариства і одержувати його частину (дивіденти) (ч. 1 ст. 116 ЦК України) [15].

Одним із загальних правил є те, що відповідно до ч. 3 ст. 142 ГК України "порядок використання прибутку державних підприємств та господарських товариств, у статутних капіталах яких більше 50 відсотків акцій (часток, паїв) належить державі, також здійснюється відповідно до статті 75 цього Кодексу" [12], в якій передбачено, що: 1) "розподіл прибутку (доходу) державних комерційних підприємств здійснюється відповідно до затвердженого фінансового плану з урахуванням вимог цього Кодексу та інших законів" (ч. 9 ст. 75 ГК України); 2) "в фінансовому плані затверджуються суми коштів, які направляються державі як власнику і зараховуються до Державного бюджету України" (ч. 10 ст. 75 ГК України) [12].

Порядок формування та реалізації дивіденної політики держави, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 № 702 (в редакції від 22.05.2013 № 416) передбачає, що Мінекономіки здійснює моніторинг стану сплати дивідендів, нарахованих на державну частку (далі - дивіденди) господарськими організаціями, в розрізі суб'єктів управління корпоративними правами держави і подає щомісяця до 15 числа Мінфіну інформацію про обсяги надходження дивідендів у звітному періоді в розрізі суб'єктів управління корпоративними правами держави, областей, господарських організацій із зазначенням їх державної частки станом на перше число кожного місяця (п. 3). При цьому базові нормативи частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності господарських організацій у поточному фінансовому році, затверджуються щороку Кабінетом Міністрів України за поданням Мінекономіки та доводяться до відома суб'єктів управління корпоративними правами держави [18].

В ст. 172 ГК України прямо закріплено, що відносити, пов'язані з управлінням корпоративними права держави, регулюються Законом України "Про управління об'єктами державної власності", іншими законами України та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до них.

І саме у Законі України "Про управління об'єктами державної власності" закріплено основне (базове) правило розмежування та сплати дивідендів на користь держави, а саме ч. 5 ст. 11, що "господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави", сплачують дивіденди, нараховані: а) пропорційно розміру державної частки (акцій) у їх статутних капіталах; 2) в розмірі не менше 30 відсотків чистого прибутку [17]. Такі господарські товариства приймають рішення про здійснення відрахування на виплату дивідендів, якщо інше не встановлено законом до 1 травня року, що настає за звітним, а їх сплата здійснюється згідно з порядком, затвердженим Кабінетом Міністрів України." (ч. 5 ст. 11 Закону № 185) [17].

Однак на рівні законів щодо господарських товариств окремих видів (сфер господарювання) закріплено особливі, спеціальні положення, що закріплюють правила визначення суми (розрахунку) прибутку (доходу) та розміру його частини, яку належить спрямовувати до Державного бюджету України, зокрема:

1) частина чистого прибутку Державної керуючої холдингової компанії, яка за підсумками календарного року має бути спрямована на виплату дивідендів, визначається її наглядовою радою (абз. 2 ч. 5 ст. 11 Закону № 185 [17] та ч. 5 ст. 7-1 Закону № 3528 [19];

2) господарськими товариствами енергетичної галузі, єдиним акціонером яких є держава, а також господарськими товариствами енергетичної галузі, 100 відсотків акцій (часток) яких знаходяться у статутних капіталах господарських товариств, акціонером яких є держава і володіє в них контрольним пакетом акцій, чистий прибуток, з якого розраховуються та сплачуються дивіденди, зменшується на суму коштів, що спрямовується на виконання інвестиційних та стратегічних планів, затверджених Кабінетом Міністрів України, та на обсяг повернення кредитних коштів, що були запозичені для фінансування капітальних вкладень на будівництво (реконструкцію, модернізацію) об'єктів (абз. 3 ч. 5 ст. 11 Закону № 185) [17], а також на суму прибутку, що виникла в результаті виконання Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо питань оподаткування природного газу та електричної енергії" (ч. 5 ст. 11 Закону № 185) [17]. Власне розмір частини чистого прибутку вказаних суб'єктів господарювання або господарських організацій, який має бути спрямований на виплату дивідендів, відповідно до ч. 3 ст. 44 Закону України "Про Кабінет Міністрів України" затверджується відповідним міністерством, що здійснює прямий або опосередкований контроль щодо них, за погодженням з Урядом [20];

3) акціонерним товариством, утвореним шляхом перетворення Державного концерну "Укроборонпром", а також господарськими товариствами в оборонно-промисловому

комплексі (у значенні, наведеному в Законі "Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності") здійснюється відрахування частини чистого прибутку на виплату дивідендів, а також визначення розміру дивідендів та їх сплата здійснюється в порядку, визначеному Законом України "Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності" (ч. 2 ст. 3 Закону № 185) [17]. При цьому розмір частини чистого прибутку на виплату дивідендів ними зменшується на суму прибутку, що виникла в результаті виконання законів України "Про деякі питання заборгованості підприємств оборонно-промислового комплексу - учасників Державного концерну "Укроборонпром" та забезпечення їх стабільного розвитку" та "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування підприємств - учасників Державного концерну "Укроборонпром" (ч. 5 ст. 11 Закону № 185) [17]; Власне чистий прибуток АТ "Укроборонпром", з якого розраховується та сплачується частина чистого прибутку на виплату дивідендів, відповідно до ч. 9 ст. 17 Закону України "Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності" зменшується на суму нарахованої амортизації на майно, передане товариству на праві господарського відання [21], а також протягом трьох років з дня набрання чинності Законом України "Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності" зменшується на суму прибутку (доходу), що виникла в результаті сплати йому внесків та дивідендів, за умови використання зазначених коштів для поповнення статутних капіталів державних підприємств, у тому числі казенних підприємств, господарських товариств в оборонно-промисловому комплексі, визначених ч. 1 ст. 1 Закону України "Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності", з метою забезпечення їх фінансового оздоровлення, погашення заборгованості, розвитку та модернізації виробництва, фінансування науково-технічних розробок, забезпечення здійснення інноваційної діяльності або створення умов для проведення заходів з їх перетворення в господарські товариства, або спрямування зазначених коштів до фондів інвестиційного, інноваційного розвитку (ч. 5 ст. 11 Закону № 185) [17]. Також в ч. 10 ст. 3 спеціального Закону № 1630 закріплено, що розмір частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства, становить 30 відсотків [21]. В ст. 3 цього ж Закону вказується що дивіденди виплачуються до Державного бюджету України, однак ч. 10 ст. 17 Закону № 1630 вказано, що дивіденди можуть бути виплачені і господарському товариству в оборонно-промисловому комплексі, яке є власником його акцій (частки у статутному капіталі) [21]. Додамо, що йдеться не лише про власників акцій (часток в статутному капіталі), а й про уповноважених державою суб'єктів управління. В такому разі згідно з ч. 10 ст. 17 вказаного Закону виплата здійснюється не до Державного бюджету України, а уповноваженому суб'єкту управління [21];

4) Акціонерне товариство "Українська залізниця (АТ "Укрзалізниця") визначає свій прибуток та сплачує його частину до Державного бюджету в порядку встановленому Законом України "Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування" в ч. 4 ст. 5 якого зокрема закріплено, що чистий прибуток АТ «Українська залізниця», «з якого розраховується та сплачується частина чистого прибутку (доходу) до Державного бюджету України, зменшується на суму нарахованої амортизації на майно, передане Товариству на праві господарського відання, яка спрямовується для фінансування капітальних вкладень на будівництво (реконструкцію, модернізацію) таких об'єктів» [22]. Відповідно до ч. 5 Закону України "Про управління об'єктами державної власності" АТ "Укрзалізниця" як "господарська організація, у статутному капіталі якої є корпоративні права держави, за підсумками календарного року зобов'язана спрямувати частину чистого прибутку на виплату дивідендів згідно з порядком,

затвердженим Кабінетом Міністрів України” [17]. В п. 48 Статуту АТ “Укрзалізниця”, в редакції, яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 року № 1094 [23] зазначено, що порядок розподілу чистого прибутку та покриття збитків товариства визначається рішенням загальних зборів відповідно до законодавства та цього Статуту. Також в п. 48 Статуту закріплено, що чистий прибуток, одержаний після сплати відсотків за кредитами банків, облигаціями та іншими запозиченнями (зобов’язаннями), а також передбачених законом податків і зборів, зміцнення матеріально-технічної бази активів товариства, а також здійснення нових інвестицій, соціального забезпечення його трудового колективу, матеріального стимулювання працівників і сплати дивідендів, “залишається в повному розпорядженні товариства і використовується відповідно до рішень загальних зборів товариства” [23]. Також відповідними актами Уряду в індивідуальному порядку встановлено частку відрахувань чистого доходу на виплату дивідендів, зокрема Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.04.2021 року № 349-р визначено, що 30 відсотків чистого прибутку АТ “Укрзалізниця” спрямовуються на виплату саме дивідендів [24];

5) експлуатуючі організації (оператори) (щодо ядерних установок) не враховують при визначенні їх чистого прибутку, частина якого підлягає відрахуванню відповідно до рішення Кабінету Міністрів України до загального фонду Державного бюджету України, суму коштів, зарахованих на спеціальний рахунок відповідно до Закону України “Про впорядкування питань, пов’язаних із забезпеченням ядерної безпеки” (п. 3 Розділу IV вказаного Закону) [25];

6) господарські товариства, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, які отримали об’єкти права власності Російської Федерації та/або її резидентів, чистий прибуток з яких розраховується і сплачуються дивіденди до Державного бюджету України, визначають з особливостями, що закріплені в п. 3 Розділу II Закону України “Про основні засади примусового вилучення в Україні об’єктів права власності Російської Федерації та її резидентів” [26].

Однак, із вступом в дію нового Закону України “Про акціонерні товариства” виникає ситуація правової невизначеності, оскільки в ст. 35 вказаного Закону чітко закріплено наступне обмеження: “акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за простими акціями” [13]. Вказаний Закон поширюється на всі види акціонерних товариств, а тому виникає питання: чи можуть за наявності таких обставин державні акціонерні товариства виконувати вимогу щодо сплати чистого доходу на виплату дивідендів в розмірі не менше 30 відсотків?

В свою чергу банкам, зокрема і тим, в статутному капіталі яких є частка, що перебуває у власності держави, забороняється виплачувати дивіденди, розподіляти прибуток у будь-якій формі, якщо така виплата чи розподіл призведуть до недотримання рівня капіталу, необхідного для забезпечення вимог, установлених статтею 35 Закону України “Про банки і банківську діяльність” [27]. Згідно зі ст. 7 вказаного Закону управління корпоративними правами держави у державному банку здійснює Кабінет Міністрів України і саме йому належить повноваження з розподілу прибутку такого банку, розмір частки якого, що спрямовується до Державного бюджету України, визначається в загальному порядку. Важливо відмітити, що відповідно до ст. 3 Закону України “Про управління об’єктами державної власності” дія цього закону не поширюється на управління державними банками, що здійснюється відповідно до Закону України “Про банки і банківську діяльність” [17], крім абзацу першого частини 2 ст. 11-2 вказаного Закону, яка стосується питання формування складу наглядових рад таких банків.

Учасником господарського товариства може бути не лише держава в особі Кабінету Міністрів України, а й інші суб’єкти господарювання, 100 відсотків статутного капіталу яких належать державі, і в такому разі саме вони як учасники мають право на одержання частини прибутку товариства чи дивіденди (ч. 1 ст. 116 ЦК України) [15]. Зокрема, в ст. 5

Закону України “Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування” закріплено, що акції господарських товариств, внесені до статутного капіталу АТ “Укрзалізниця”, є його власністю, а дивіденди, отримані ним за результатами їх діяльності можуть спрямовуватися Товариством на відновлення основних засобів таких господарських товариств [22].

Господарські товариства, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких знаходяться у статутних капіталах господарських товариств, частка держави в яких становить 100 відсотків, сплачують дивіденди у розмірі базових нормативів відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів, але не менше 30 відсотків, пропорційно розміру державної частки (акцій) у статутних капіталах господарських товариств, акціонером яких є держава і володіє в них контрольним пакетом акцій, якщо інше не встановлено законом (абз 3 ч. 5 ст. 11 Закону № 185) [17]. Зауважимо, що корпоративні права держави можуть бути надані господарським структурам в управління, проте вони не можуть передаватися господарським товариствам для формування їх статутних капіталів, крім передачі до статутних капіталів державних акціонерних товариств та державних холдингових компаній, тобто таких 100 відсотків акцій яких належать державі (ч. 1 ст. 11 Закону № 185) [17].

Щодо правового регулювання порядку сплати дивідендів (частки доходу) до Державного бюджету України зазначимо наступне. Господарські товариства та інші платники один раз на рік подають до податкового органу розрахунок частини чистого прибутку (доходу), дивідендів на державну частку в порядку та строки, встановлені Податковим кодексом України та несуть відповідальність за неподання або несвоєчасне їх подання або за порушення правил нарахування та сплати (перерахування) таких платежів у порядку, передбаченому Податковим кодексом України (ч. 5 ст. 11 та ч. 3 ст. 11-1 Закону № 185) [17].

За загальним правилом господарські товариства, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких знаходяться у статутних капіталах господарських товариств, частка держави в яких становить 100 відсотків, а також господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, сплачують до Державного бюджету України дивіденди у строк не пізніше 1 липня року, що настає за звітним. (ч. 5 ст. 11 Закону № 185) [17]. Аналогічне положення щодо нарахування пені закріплене в ст. 20 Закону України “Про Державний бюджет України на 2023 рік” [28], а також передбачено, що господарські товариства, у статутному капіталі яких 100 відсотків акцій (часток) належать державі, та господарські товариства, 100 відсотків акцій (часток) яких належать господарським товариствам, частка держави в яких становить 100 відсотків, які не прийняли рішення про нарахування дивідендів до 1 травня року, що настає за звітним періодом, сплачують до державного бюджету частину чистого прибутку на державну частку в розмірі, визначеному за базовими нормативами відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів, установленими на відповідний рік, але не менше 90 відсотків, до 1 липня року, що настає за звітним періодом [28]. Господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, та господарські товариства, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких належать господарським товариствам, частка держави в яких становить 100 відсотків, які не прийняли рішення про нарахування дивідендів до 1 травня року, що настає за звітним періодом, сплачують частину чистого прибутку у такому ж порядку, але пропорційно розміру їх акцій (часток) у статутному капіталі господарського товариства [28].

Однак, в окремих законах встановлено граничний термін сплати дивідендів до Державного бюджету України відмінний від загального, зокрема, в ч. 1 ст. 3 Закону України “Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності” Акціонерне товариство “Укроборонпром” здійснює виплату дивідендів до державного бюджету з чистого прибутку на підставі рішення загальних зборів

акціонерного товариства не пізніше 1 вересня року, що настає за звітним [21]. Тобто строк сплати продовжено на 2 місяці в порівнянні із загальним. Також звернемо увагу на те, що в ч. 3 ст. 34 Закону України “Про акціонерні товариства” розмежовано порядок виплати дивідендів залежно від виду акцій (без врахування особливостей порядку виплати дивідендів акціонерними товариствами, в статутному капіталі яких частка держави становить більше 50 відсотків врегульованих Законом України “Про управління об’єктами державної власності”), зокрема: 1) виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку за звітний рік та/або нерозподіленого прибутку, та/або резервного капіталу на підставі рішення загальних зборів протягом шести місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів (тобто строк сплати розраховується від дня прийняття рішення); 2) виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється з чистого прибутку за звітний рік та/або нерозподіленого прибутку, та/або резервного капіталу, сформованого для виплати дивідендів за привілейованими акціями, відповідно до статуту акціонерного товариства протягом шести місяців після закінчення звітного року [13] (тобто сплата здійснюється до 1 липня, що відповідає загальному правилу). Однак, відповідно до ч. 3 ст. 35 Закону України “Про акціонерні товариства” акціонерні товариства не мають права здійснювати виплату дивідендів за привілейованими акціями певного класу до виплати поточних дивідендів за привілейованими акціями, власники яких мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів [13], тобто може мати місце їх сплата після 1 липня. Вказані колізії, що виникли в законодавстві щодо строків виплати дивідендів до Державного бюджету України акціонерними товариствами терміново потребують їх усунення.

В разі прострочення виплати дивідендів на суму зазначених дивідендів, несвоєчасно сплачених відповідним господарським товариством, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері управління об’єктами державної власності, нараховується пеня, яка сплачується до загального фонду Державного бюджету України з розрахунку подвійної облікової ставки Національного банку України від суми недоплати, розрахованої за кожний день прострочення платежу, починаючи з наступного дня після настання строку платежу і по день сплати включно (ч. 1 ст. 11 Закону № 185) [17].

Відповідно до змін, внесених до ст. 2 Закону № 185, Податковий кодекс України (далі – Кодекс) є складовою законодавства про управління об’єктами державної власності, а в ч. 8 ст. 16 Закону України “Про управління об’єктами державної власності” зазначено, що контроль за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування та сплати до бюджету частини чистого прибутку (доходу) державними унітарними підприємствами та їх об’єднаннями та дивідендів на державну частку господарськими товариствами, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, а також стягнення зазначених платежів до бюджету у разі їх несплати здійснюються податковими органами у порядку, встановленому Податковим кодексом України [17]. Зазначені повноваження в сфері здійснення контролю за нарахуванням та сплатою чистого прибутку (доходу), який є складовою адміністрування сплати вказаних платежів, закріплені за контролюючими (податкові) органами також прямо в Податковому кодексі України, зокрема на них покладено обов’язок здійснення контролю за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування та сплати до бюджету: 1) частини чистого прибутку (доходу) державними та комунальними унітарними підприємствами та їх об’єднаннями, а також господарськими товариствами, у статутному капіталі яких є державна та/або комунальна власність (п.п. 19¹.1.51 п. 19¹.1 ст. 19¹ ПК України); 2) дивідендів на державну частку господарськими товариствами, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, а також господарськими товариствами, 50 і більше відсотків акцій (часток, паїв) яких знаходяться у статутних капіталах господарських товариств, частка держави яких становить 100 відсотків (п.п. 19¹.1.52 п. 19¹.1 ст. 19¹ ПК України) [29].

Висновки. Встановлений законодавством України правовий режим сплати «дивідендів (доходів), нарахованих на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність до Державного бюджету України» має змішаний правовий режим, який поєднує імперативні (публічно-правові) та диспозитивні (приватно-правові) положення. Однак, проте оскільки йдеться про правове регулювання відносин з нарахування та сплати дивідендів (частини доходів) як платежу обов'язкового, в розмірі, не меншому встановленого з законодавстві, порядок розрахунку якого та строк сплати якого до Державного бюджету України чітко закріплені в законодавстві, а також зважаючи на встановлені примусові способи забезпечення виконання такого грошового зобов'язання, такі відносини підпадають переважно під фінансово-правове регулювання. Проте в законодавстві містяться особливості розрахунку та сплати “дивідендів (доходів), нарахованих на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність” до Державного бюджету України, які залежать від їх виду (зокрема, належності до державних акціонерних товариств, акціонерних товариств, частка акцій яких належить державі, державних банків), від галузі економіки, до якої вони належать, їх підпорядкованості. Відсутність кодифікованого підходу законодавця до врегулювання відносин з нарахування та сплати дивідендів (доходів), нарахованих на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність до Державного бюджету України, призвела до ситуації, коли щодо окремих господарських товариств залежно від сфери їх економічної діяльності в спеціальних законах встановлюються особливі правила розрахунку такого виду обов'язкового платежу, його розміру або особливості щодо строків його сплати, що не сприяє єдності державної політики, правовій визначеності та формує тенденції, що викликають занепокоєння. Відповідно вважаємо, що таким єдиним спеціалізованим кодифікованим законодавчим актом, що повинен мати пріоритет в регулюванні відносин з розрахунку та сплати дивідендів (доходів), нарахованих на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність, має бути саме Закон України “Про управління об'єктами державної власності”, інші ж закони мають містити посилання на нього. Також потребує врегулювання колізія, що виникла між поженнями статтями 3 і 11 Закону України “Про управління об'єктами державної власності” та ст. 35 Закону України “Про банки і банківську діяльність”, яка може призвести до невиплат дивідендів до Державного бюджету України банками, в статутному капіталі яких є частка, що перебуває у власності держави. Також потребує усунення колізія, що виникли в законодавстві щодо строків виплати дивідендів до Державного бюджету України акціонерними товариствами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
2. План пріоритетних дій Уряду на 2023 рік, що затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 березня 2023 р. № 221-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2023-p#Text>
3. Сидяга Б. Механізми управління формуванням і використанням прибутку підприємствами. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 1(26). С. 41-45.
4. Шепелюк В.А. Особливості виплати та оподаткування дивідендів. Економіка і суспільство. Мукачівський державний університет. 2017. Вип. 8. С. 133-136. URL: http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/7455/1/mnpk_lviv_2019_76.pdf#page=133
5. Якушев В.О., Коваль С.В. Виплата ТОВ дивідендів, правові аспекти. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернетт-конференції “Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та оподаткування” (м. Херсон, 22-23 листопада 2018 р.), ДВНЗ “Херсонський державний аграрний університет. 2018. С. 372-374. URL:

http://www.ksau.kherson.ua/files/konferencii/Vseukraїнська%20інтернет-конференція_2018.pdf#page=372

6. Барікова А. Колізії в дискреційному застосуванні норм фінансового права. *Публічне право* № 2 (42) (2021). С. 61-68

7. Касперовч Ю.В. Фіскальні аспекти функціонування державних підприємств у контексті фінансово-економічної стратегії України. *STRATEGIC PRIORITIES*. № 2 (43). 2017. С. 61-72. URL: https://web.archive.org/web/20180721181028id_/http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/8-1499252355.pdf

8. Переяславська Ю.А. Щодо захисту права держави на отримання дивідендів. *Економіка та право*. 2020. № 10. С. 83-87. URL: <http://economiclaw.kiev.ua/index.php/economiclaw/article/view/564/522>

9. Коляда Т. Оцінка фіскальної ефективності управління майном, що є об'єктом права державної власності. *Proceedings of the 1st International Symposium on Intellectual Economics, Management and Education*, September 20, 2019. Vilnius Gediminas Technical University. Vilnius: Vilnius Gediminas Technical University, 2019. P. 106-108.

10. Попко Є. Державні дивіденди держпідприємств: облік та законодавчі особливості. *Socially competent management of corporations in a behavioral economy: Collection of scientific papers / resp. ed Konstantin Pavlov, Elena Pavlova, Ludmila Shostak, Tatiana Bukoros, Josef Zyatko*, 2021. European institute of further education, Podhájska, 2021. P. 55-57.

11. Іваницька О.М., Кошук Т.В. Укравління фіскальними ризиками, пов'язаними з діяльністю державних підприємств в Україні. *Фінанси України*. 2027. № 2. С. 64-80.

12. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

13. Про акціонерні товариства: Закон України від 27 липня 2022 року № 2465-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1992>

14. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#n386>

15. Цивільний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

16. Про затвердження Порядку перетворення державного унітарного комерційного підприємства в акціонерне товариство: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2012 року № 802. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-2012-п#n11>

17. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21 вересня 2006 року № 185-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#n397>

18. Про затвердження Порядку формування та реалізації дивідендної політики держави: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 702. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/702-2007-п#Text>

19. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15 березня 2006 року № 3528-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text>

20. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>

21. Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності: Закон України від 13 липня 2021 року № 1630-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1630-20#Text>

22. Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування: Закон України від 23 лютого 2012 року № 4442-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4442-17#Text>

23. Статут АТ “Укрзалізниця”, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 735 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1094. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2015-п#Text>

24. Питання річних загальних зборів акціонерного товариства “Українська залізниця”: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.04.2021 року № 349-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2021-p#Text>

25. Про впорядкування питань, пов'язаних із забезпеченням ядерної безпеки: Закон України 24 червня 2004 року № 1868-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1868-15#Text>

26. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 3 березня 2022 року № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#n36>

27. Про банки і банківську діяльність: Закону України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>

28. Про Державний бюджет України на 2023 рік: Закон України від 3 листопада 2022 року № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

29. Податковий кодекс України 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

УДК 347.91/95

DOI: 10.32751/2617-5967-2022-04-15

Терех О.А.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного процесу
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПРИНЦИП ВРЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ (SETTLEMENT OF CONFLICTS) ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Міжнародні зобов'язання, які у рамках євроінтеграційної політики були взяті Україною обумовлюють собою необхідність дослідження європейських інститутів, у тому числі й інститутів врегулювання цивільно-правових спорів. Одним із них є інститут принципів (засад) цивільного процесу. Вказане дослідження присвячене принципу врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) як одному із основоположних принципів європейського цивільного процесу.

Ключові слова: *принцип, засада, цивільне судочинство, європейський цивільний процес, врегулювання цивільно-правових спорів.*

The international obligations, which were taken by Ukraine as part of the European integration policy, necessitate the study of European institutions, including institutions for the settlement of civil legal disputes. One of them is the institute of principles (fundamentals) of civil procedure. This study is devoted to the principle of settlement of civil disputes (settlement of conflicts) as one of the fundamental principles of the European civil process.

Key words: *principle, basis, civil justice, European civil process, settlement of civil legal disputes.*

Вступ. На європейському континенті протягом тривалого часу велися роботи із уніфікації та гармонізації національних законодавств, зокрема й у контексті формування спільних принципів цивільного судочинства. До прикладу, у 2003 році було сформовано систему принципів ALI-UNIDROIT, що мала на меті об'єднати різні юрисдикції в одній